

SVERRIR TÓMASSON

Magnús Már Lárusson

dr. theol. h.c.

2.9. 1917 – 15.1. 2006

MAGNÚS Már Lárusson fyrrverandi rektor Háskóla Íslands og prófessor í sagnfræði og guðfræði andaðist 15. 1. 2006. Hann hafði lengi átt við vanheilsu að stríða.

Magnús Már Lárusson var fæddur í Kaupmannahöfn 2. september 1917. Hann átti heima í Danmörku í nokkur ár en fluttist unglingur til Íslands og lauk stúdentsprófi frá Menntaskólanum í Reykjavík 1937. Hann hóf nám í guðfræði við Háskóla Íslands og lauk þaðan prófi 21. maí 1942. Hann þjónaði um hrið Breiðabólstaðarprestakalli á Skógarströnd en var vígður til Skútustaða í Mývatnssveit 1944. Honum var veitt lausn frá prestsþjónustu 1949, en hann hafði þá um tveggja ára skeið gegnt kennslu við guðfræðideild Háskóla Íslands. Hann var skipaður prófessor við guðfræðideild 1953 sem hann sinnti til ársins 1965 er hann tók við kennslu í sagnfræði við heimspekideild Háskóla Íslands og var hann skipaður prófessor í sagnfræði 1968. Árið 1969 var hann kjörinn rektor Háskóla Íslands. Hann lét af því embætti 1973 og 1974 fékk hann lausn frá embætti prófessors í sagnfræði sökum augnsjúkdóms sem hann fékk enga bót á. Magnús Már Lárusson var varamaður í stjórn Handritastofnunar Íslands frá 1962-1969, hann sat í sameiginlegri nefnd Dana og Íslendinga um lausn handritamálsins 1970-1975 og hann var formaður stjórnar Stofnunar Árna Magnússonar 1971-1973.

Magnús Már Lárusson var mjög virkur fræðimaður og eftir hann liggur fjöldi greina um íslenska kirkju- og menningarsögu. Hann var fundvís á efni sem íslenskir sagnfræðingar höfðu lítið kannað eða höfðu ekki komið auga á hve mikilsvert var að gera því skil. Má þar nefna útgáfu hans á íslenskum innsiglium sem hann stóð að ásamt Jónasi Kristjánssyni 1965-1967 (*Sigilla Islandica* I-II), en veigamestu greinum Magnúsar var safnað saman í eina bók, *Fróðleikspætti* sem út kom 1967. Greinarnar spegla vel áhugamál hans; þar er t.d. stutt grein og gamansöm um Ketil Þorsteinsson biskup og tvær greinar um

Magnús Már Lárusson

litúrgíu sem lítið hafði verið sinnt á Íslandi fram til þessa og er önnur þeirra um íslenskan kirkjusöng, að vísu stutt grein en gerir efninu betri skil en áður hafði verið gert. Ritgerð Magnúsar um Námskostnað á miðöldum er merkileg fyrir þær sakir að þar rekur Magnús eftir tiltækum heimildum hve mikið fé menn þurftu að leggja fram til þess að synir, frændur eða venslamenn gætu fengið klerklega menntun. Magnús skýrir þar fyrst ákvæði Grágásar um menntun presta á kirkjustöðum en sýnir svo með dæmum hvernig ábótar og biskupar tóku jarðir upp í námskostnað pilta. Grein Magnúsar um Valþjófsstaðahurðina speglar vel eitt helsta áhugamál hans sem var hvers konar verk-tækni, hvernig hlutir voru gerðir og í þessu dæmi hvernig staðið var að kirkju-smíði á Íslandi á miðöldum. Í þessari grein er Magnús í essinu sínu, þar sem hann mælir í álnum íveruhús og kirkjur eftir úttekum og setur í samhengi við byggingarlist annars staðar á Norðurlöndum. Hann lýsir mjög nákvæmlega hurðinni á Valþjófsstað, hvernig þriðji partur hennar var sagaður af þegar kirkjan á Valþjófsstað var minnkuð og hin forna útbrotakirkja rifin. Tvær greinar í bókinni hverfast um annað áhugamál Magnúsar, siðaskiptin, siðaskipta-menn og þær breytingar sem urðu þegar lútersk áhrif fóru að setja mark sitt á kristnihald í landinu. Síðasta ritgerðin í bókinni sýnir þó einna best hve fjöl-þætt áhugasvið hans var. Þar fjallar hann um gamalt kveisublað sem virðist hafa verið notað við hvítagaldur og gerir glögglega grein fyrir notkun slíkra skinnblaða bæði í kaþólskum sið og lúterskum.

Í eftirmála ritgerðasafnsins kemst Björn Þorsteinsson sagnfræðingur svo að orði að Magnús Már Lárusson hafi verið jafnvígur á flest afsprengi sagn-fræðinnar; hann sé „manna fróðastur um lög forn og ný, hagfræðingur góður og guðfræðingur og laginn að meðhöndla tækni nútímans. Alls staðar er hann skyggn rýnandi heimilda og dregur lærdóma af mikilli yfirsýn“. Hvergi kemur þó yfirsýn Magnúsar eins vel fram og í greinum þeim sem hann birti eftir sig í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Magnús var ritstjóri að þessu merka alfræðiriti fyrir Íslands hönd, og það er ekki lítið sem hann hefur lagt þar af mörkum, alls 259 greinar. Sumar þessar greinar eru mjög stuttar en allar eru þær mikilsvert framlag til íslenskrar menningarsögu.

Magnús Már Lárusson hóf kennslu í sagnfræði við heimspekideild Há-skóla Íslands í sept. 1965 og tók við af Guðna Jónssyni sem sökum veikinda lét af kennslu. Magnús var skipaður prófessor í íslenskri miðaldasögu 1968 og kenndi þar til hann var kjörinn rektor 1969. Kennsla Magnúsar var með allt öðru sniði en nemendur á þessum árum áttu að venjast. Hann kom í kennslu-stundir vopnaður bókum þeirra Jóna, Jóns Jóhannessonar prófessors og Jóns Helgasonar biskups. Hann las aldrei fyrir eins og fyrri lærimeistarar höfðu gert

heldur fór í einstök atriði og tók þá annaðhvort undir með þeim nöfnum eða – og það oft – gerði slíkar athugasemdir að nemendum var ljóst að endurskoðunar á sumum þáttum í sögu landsins var þörf. Þeim sem þetta skrifar er t. d. minnisstætt hvernig hann skýrði mál Guðmundar Arasonar á allt annan hátt en Jón Jóhannesson og kom þar mjög skýrt í ljós hve vel hann var að sér um kirkjurétt, hvernig bæri að túlka ummælin „Si vult cedere, cedat“ í páfa-bréfi því sem Lárentíus biskup er borinn fyrir í Guðmundar sögu, og hvernig mætti leggja út frásögn Sturlu Þórðarsonar af málum hins sæla biskups í Íslendinga sögu.

Magnús Már Lárusson var mjög góður að leita til; hann lá ekki á liði sínu við að hjálpa nemendum sínum við fræðileg viðfangsefni, leysti greiðlega úr hverju máli og lánaði þeim oft erlendar heimildir sem þá voru ekki til í fátækum bókasöfnum landsins. Hann léði mér t.d. bækur og sérprent af tímaritsgreinum sem honum hafði áskotnast enda stóð hann í bréfaskiptum við fjölmarga erlenda fræðimenn. Og löngu eftir að hann var orðinn rektor og varð að sinna margvíslegri stjórnsýslu gaf hann sér tíma til að tala við gamla lærisveina sína og brjóta fræðileg viðfangsefni til mergjar. Þessu spjalli hélt hann áfram eftir að hann lét af störfum. Sökum augnsjúkdóms gat hann lítt lesið en áhuginn var samur og jafn og símtölin mörg. Hann fylgdist vel með í fræðunum, handritaskiptin voru honum hugleikin enda sat hann í handritaskiptanefnd í fimm ár og var gagnkunnugur handritum um trúarrit og kirkjusögu. Hann varð jafnan glaður við ef unnt var að segja honum ný fræðileg tíðindi. Með Magnúsi er genginn einn af ágætustu sagnfræðingum sinnar tíðar.

*Sverrir Tómasson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
sverrirt@hi.is*